

Huvudman
kc@taby.se

2019-03-12
Dnr 400-2017:10219

Rektor
lillemor.larsson@taby.se

Beslut

efter kvalitetsgranskning av studie- och
yrkesvägledningen på vård- och
omsorgsprogrammet vid Åva gymnasium i
Täby kommun

Inledning

Skolinspektionen har med stöd i 26 kap. 19 § skollagen (2010:800) genomfört en kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledningen på gymnasiala yrkesprogram. Syftet är att granska huruvida eleverna får en studie- och yrkesvägledning som utgår från deras behov och förmår vidga deras perspektiv på sin studie- och yrkesvalsprocess.

De övergripande frågeställningarna är:

- 1. I vilken utsträckning tar rektorn och personal ansvar för att studie- och yrkesvägledning sker kontinuerligt och integrerat inom den ordinarie undervisningen?*
- 2. I vilken utsträckning utgår studie- och yrkesvägledningen från elevernas behov för att bilda en helhet för eleven och stödja dennes studie- och yrkesvalsprocess?*
- 3. I vilken utsträckning ges eleverna allsidiga kunskaper om arbetsmarknaden som förmår vidga elevernas perspektiv och motverka begränsningar i studie- och yrkesval utifrån föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund?*
- 4. I vilken utsträckning tar huvudmannen ansvar för att rektor ges goda förutsättningar för arbetet med studie- och yrkesvägledning på skolenheten?*

Granskningen genomförs i 28 utvalda verksamheter och i urvalet ingår såväl enskilda som kommunala huvudmän. Åva gymnasium med Täby kommun som huvudman, ingår i denna granskning. När alla beslut är fattade i granskningen redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport.

Skolinspektionen besökte Åva gymnasium den 15 och 16 januari 2019. Det program som granskades var vård- och omsorgsprogrammet. Besöket genomfördes av Katrin Söderlind och Claes Börjesson. Vid besöket genomfördes intervjuer med elever i år 2, lärare, studie- och yrkesvägledare, rektor, biträdande rektor samt representanter för huvudmannen.

På Åva gymnasium som helhet finns vid tidpunkten för besöket nio nationella program och totalt 1246 elever. Det finns på vård- och omsorgsprogrammet en utbildad studie- och yrkesvägledare som omräknat till heltidstjänster arbetar 100 procent. Studie- och yrkesvägledaren är anställd av rektorn och har biträdande rektor som närmaste chef. Åva gymnasium leds av en rektor som till stöd i ledningsarbetet har en biträdande rektor. Vid vård- och omsorgsprogrammet studerar 50 elever, varav 30 flickor och 20 pojkar. Sju lärare undervisar på programmet.

I detta beslut ger Skolinspektionen sin bedömning av arbetet med studie- och yrkesvägledningen på den granskade skolenheten samt de utvecklingsområden som Skolinspektionen har identifierat inom ramen för granskningens fyra frågeställningar. I bilaga 1 redogörs för de författningar och allmänna råd som ligger till grund för denna kvalitetsgranskning.

Skolinspektionens bedömning

1. Studie- och yrkesvägledning i undervisningen

Inom detta område granskas i vilken utsträckning rektor och personal tar ansvar för att studie- och yrkesvägledningen sker kontinuerligt och integrerat inom den ordinarie undervisningen.¹ Bland annat om det finns en tydliggjord arbetsfördelning, att former för samverkan finns, att arbetet följs upp i det systematiska kvalitetsarbetet och att behov av kompetensutveckling tillgodoses. Vidare granskas om undervisningen planeras och genomförs så att studie- och yrkesvägledningen ger eleverna förutsättningar att göra välgrundade studie- och yrkesval.

Granskningen visar att ansvaret för den vida² studie- och yrkesvägledningen inte i tillräcklig grad är tydliggjord för personalen. Det inte är uttalat att lärarna arbetar med studie- och yrkesvägledning, även om de i praktiken genomför ett arbete med studie- och yrkesvägledning. Vid genomförda intervjuer framgår att det i sammanhanget råder delvis olika uppfattning bland lärarna i vilken grad deras ansvar för den vida studie- och yrkesvägledningen är tydliggjord. Rektorn samt biträdande rektorn säger att de planerar att under våren 2019 förtydliga roller och ansvar i den vida studie- och yrkesvägledningen.

I samtliga intervjuer framkommer att studie- och yrkesvägledarna ansvarar för att eleverna får ta del av exempelvis information i grupp om val och enskilda elevsamtal, samtidigt som lärarna integrerar den breda studie- och yrkesvägledningen inom ramen för undervisningen. Flera lärare och studie- och yrkesvägledarna uttrycker att lärarna driver arbetet med studie- och yrkesvägledning själva, men att det inte är uttalat att det är studie- och yrkesvägledning de arbetar med och att arbetet inte styrs från rektorn eller biträdande rektorn. Andra lärare säger däremot att det är uttalat att lärarna ska tillhandahålla studie- och yrkesvägledning tillsammans med studie- och yrkesvägledaren och att lärarna och studie- och yrkesvägledarna samarbetar kring studie- och yrkesvägledningen. Rektorn säger att alla lärare har ett ansvar för att undervisningen i respektive ämne uppfyller examensmålen och för att få eleverna att se vilka möjliga studie- och yrkesvägar de kan välja utifrån sin utbildning på vård- och

¹ I bilaga 1 redogörs kortfattat för Författningar och allmänna råd som ligger till grund för denna kvalitetsgranskning.

² Med begreppet *vid* studie- och yrkesvägledning avses all den verksamhet som bidrar till att ge elever kunskaper och färdigheter som underlag för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. Studie- och yrkesvägledning i *snäv* bemärkelse är den personliga vägledning som studie- och yrkesvägledaren ger i form av vägledningssamtal, individuellt och i grupp. Skolverket (2013). Allmänna råd med kommentarer, Arbete med studie- och vägledning. Skolverkets publikationsservice, andra tryckningen, Stockholm 2017, s. 9.

omsorgsprogrammet, men att det inte är uttalat för eleverna att undervisningen innebär studie- och yrkesvägledning.

Granskningen visar vidare att det, trots att lärarna inte alltid benämner inslag i undervisningen som studie- och yrkesvägledning, finns många exempel på sådana inslag i undervisningen i såväl yrkesämnena som i gymnasiegemensamma ämnen. Exempel är att lärarna inom ramen för undervisningen planerar studiebesök med koppling till framförallt vård- och omsorgssektorn. Bland annat har rektorn inför Skolinspektionens granskning inkommit med exempel på lärares planering av undervisning där det finns inslag av studie- och yrkesrelaterade frågor och uppgifter. Eleverna ger i intervju exempel på att studie- och yrkesvägledaren besöker deras klasser, bland annat i samband med att de ska välja kurser och göra inriktningsval. Lärare och elever ger vidare ett flertal exempel på att lärarna inom ramen för sina ämnen och kurser undervisar och ger information om yrkesutgångar kopplade till vård- och omsorgsprogrammet, men även till viss del till andra yrken och studiealternativ. I ämnet samhällskunskap ingår exempelvis undervisning om normkritik och läraren diskuterar med eleverna om anledningen till att yrken i vårdsektorn ofta är kvinnodominerade. Läraren i samhällskunskap pratar vidare med eleverna om arbetsmarknaden, fackföreningar och kollektivavtal och eleverna får fördjupa sig i olika fackföreningar för att belysa förutsättningarna i arbetslivet ur olika perspektiv. I ämnet svenska får eleverna i uppgift att skriva personliga brev där eleverna får öva sig i att arbeta med platsannonser med syfte att de ska lära sig arbeta mot arbetslivets olika begrepp och krav. I ämnena svenska och psykologi och etikkursen är det också mycket fokus på att eleverna ska reflektera kring sig själva och sin utveckling i förhållande till framtidsmål. Det är i kurserna också fokus på hur läraren kan bemöta eleverna språkligt utifrån olika förutsättningar för att eleven ska lära sig att bli demokratiska människor och som klarar av att verka i arbetslivet och i privatlivet. Vidare framkommer i samtliga intervjuer att eleverna har genomfört ett flertal studiebesök, exempelvis har eleverna deltagit i en fingerad katastrofövning i samarbete med ett sjukhus där eleverna var så kallade markörer vid en iscensatt olycka samtidigt som sjukvårdspersonal tränade på hur de ska agera vid den uppkomna situationen. Vid exempelvis detta tillfälle har eleverna fått syn på hur sjukvårdspersonalen arbetar och vilka olika yrkeskategorier som finns och hur dessa samarbetar. Ett annat exempel på studiebesök är att eleverna har besökt en brandstation där eleverna har fått testa intagningstesterna för att bli brandman. I samband med detta studiebesök har elever och lärare fört diskussioner om att det är vanligt att kvinnor arbetar som brandmän. Eleverna får också i anslutning till APL möjlighet att diskutera och reflektera över sina erfarenheter från genomförd APL och de får i flera ämnen genomföra uppgifter med koppling till studie- och yrkesvägledning i inom ramen för APL. Dessa uppgifter innebär exempelvis att eleverna får ta reda på könsfördelningen på arbetsplatsen, vilka arbetsuppgifter som utförs på arbetsplatsen och vilken studie- och yrkesbakgrund de anställda har.

Samtliga intervjugrupper ger emellertid uttryck för att skolan behöver synliggöra och förtydliga för eleverna att lärarna arbetar med vid studie- och yrkesvägledning inom ramen för undervisningen. Även lärarna behöver bli mer medvetna om att de arbetar med studie- och yrkesvägledning. Exempelvis uppger studie- och yrkesvägledarna att lärarna tänker mer att de ska förbereda eleverna för APL och det kommande arbetslivet,

snarare än att de använder begreppet studie- och yrkesvägledning och att det finns en omedvetenhet bland lärarna om att deras undervisning också innehåller studie- och yrkesvägledning. Flera elever uppger i intervju att de inte anser att studie- och yrkesvägledningen är tydliggjord och att den bildar en helhet för dem under utbildningen även om de ger exempel på studie- och yrkesvägledning som de tar del av i undervisningen.

Därutöver visar granskningen att det finns organisatoriska möjligheter för samverkan lärare emellan och mellan lärare och studie- och yrkesvägledaren. Ansvaret för att ta initiativ till till samverkan kring studie- och yrkesvägledning har dock i praktiken vilat på lärare och studie- och yrkesvägledaren. Det sker till viss del en samverkan framförallt när det gäller de insatser där studie- och yrkesvägledarna deltar. Såväl lärare, rektorn och studie- och yrkesvägledaren uppger dock att den tid som finns till förfogande för samverkan inte är särskilt styrd till att behandla studie- och yrkesvägledningsfrågor. Istället har lärare och studie- och yrkesvägledare som gemensamt generellt mål att skapa en helhet i undervisningen så att eleverna får en god studiesituation och når upp till examensmålen och blir anställningsbara. Lärare uppger exempelvis i intervju att det är underförstått att de ska arbeta med studie- och yrkesvägledning enligt programmålen för vård- och omsorgsprogrammet och att rektorn förutsätter att de genomför det innehåll som beskrivs i programmålen. Studie- och yrkesvägledarna deltar i programlagens möten inför APL-perioderna och stämmer av med lärarna och APL-ansvariga hur APL kommer att gå till och om det exempelvis finns specifika behov för enskilda elever att beakta. Lärare uppger att de också samverkar med studie- och yrkesvägledarna vid förberedelse av delatagande i Sacomässan eller inför att studie- och yrkesvägledarna ska informera om elevernas individuella val och att lärarna också tar upp andra frågor med studie- och yrkesvägledarna vid behov. När det gäller lärarnas samverkan kring den vida studie- och yrkesvägledningen är det enligt studie- och yrkesvägledaren emellertid inte tydligt att lärarna använder studie- och yrkesvägledning som begrepp och att studie- och yrkesvägledaren har fått förklara för dem att de har i uppgift att arbeta med studie- och yrkesvägledning i sin undervisning.

Granskningen visar också att förutsättningar för samverkan med den aktuella branschen finns genom att lärare ansvarat för att uppbygga ett kontaktnät med arbetsplatser inom bland annat landstinget och genom skolenhetens lokala programråd som består av branschfolk, politiker, lärare och yrkesverksamma. En av programmets förstelärare har i sitt uppdrag att genomföra handledarutbildning för APL-handledare knutna till vård- och omsorgsprogrammet. Rektorn och lärare berättar att vård- och omsorgsprogrammet också har internationella kontakter genom skolans samarbete med Uganda där elever i åk 2 har möjlighet att göra delar av sin APL på ett barnhem. Rektorn uppger att det emellertid inte finns ett etablerat samarbete med universitet och högskolor, även om representanter från olika högskolor exempelvis bjuds in till skolenhetens lokala programråd.

När det gäller personalens kompetensutveckling, visar granskningen att studie- och yrkesvägledarna deltar i kompetensutveckling inom ramen för sin profession, men att studie- och yrkesvägledaren inte används för kompetensutveckling. Lärare och studie-

och yrkesvägledaren uppger dock att studie- och yrkesvägledaren finns tillgänglig för frågor från lärare vid behov.

Därutöver visar granskningen att skolenheten i viss utsträckning genomför en systematisk uppföljning av arbetet med den vida studie- och yrkesvägledningen. Rektorns intention är att utveckla det systematiska kvalitetsarbetet som gäller studie- och yrkesvägledningen så att en sådan omfattar helheten i arbetet. Rektorn uppger att elever i årskurs 2 på skolans samtliga nationella program får besvara en enkät som gäller frågor kopplade till elevernas utbildning och där bland annat frågor om studie- och yrkesvägledning ingår. Utifrån behov följer lärarna inom respektive program upp resultaten av enkäten genom att använda fokusgrupper och därefter sker en analys om vad som är utmärkande för respektive program. Rektorn uppger att APL alltid är ett område som ingår i enkäten som får stort utrymme i uppföljningen. De frågor som ställs till eleverna handlar om hur de tycker att deras APL fungerar, kopplat både till den undervisning som ges i skolan och hur undervisningen relaterar till de moment de får praktisera under sin APL. Biträdande rektorn, som är chef för studie- och yrkesvägledarna, säger att det pågår ett utvecklingsarbete där arbetsuppgifter inom ramen för den snäva och den vida studie- och yrkesvägledningen ska tydliggöras för att möjliggöra en förtydligad och likvärdig studie- och yrkesvägledning på skolan. Arbetet kommer sedan att följas upp av biträdande rektorn tillsammans med studie- och yrkesvägledarna. Lärare och studie- och yrkesvägledare uppger dock att de inte känner till eller är delaktiga i ett systematiskt kvalitetsarbete som gäller skolenhetens arbete med studie- och yrkesvägledning.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att rektorn och personal vid vård- och omsorgsprogrammet vid Åva gymnasium till stor del tar ansvar för att studie- och yrkesvägledningen sker kontinuerligt och integrerat i den ordinarie undervisningen. Ansvaret för den vida studie- och yrkesvägledningen är emellertid inte i tillräcklig grad tydliggjord för lärarna. Det är heller inte bland alla lärare känt att de arbetar med studie- och yrkesvägledning, även om de i undervisningen genomför inslag av studie- och yrkesvägledning. Trots detta behöver formerna för personalens samverkan som gäller studie- och yrkesvägledning i ett vidare perspektiv förtydligas och förstärkas, även om samverkan mellan lärare och studie- och yrkesvägledaren kring studie- och yrkesvägledning förekommer. Genom en tydlig samverkan kring den vida studie- och yrkesvägledningen kan skolan säkerställa att eleverna får goda verktyg för att medvetet kunna ta ställning till sina framtida studie- och yrkesval. Rektorn har till viss del tydliggjort formerna för hur studie- och yrkesvägledningen ska planeras, följas upp och utvecklas och planer finns också fastställda för att ytterligare förtydliga ett sådant arbete. Det arbete som genomförs behöver dock utvecklas bland annat saknas en analys av lärarnas eventuella behov av kompetensutveckling inom ramen för den vida studie- och yrkesvägledningen.

I syfte att höja verksamhetens kvalitet bedömer Skolinspektionen därför att ett arbete i första hand behöver inledas inom följande utvecklingsområde:

- Rektorn behöver ytterligare förtydliga uppdraget och ansvars- och arbetsfördelningen när det gäller den vida studie- och yrkesvägledningen för att säkerställa kvalitet och kontinuitet i den studie- och yrkesvägledning som kommer eleverna till del. I detta ingår bland annat att ytterligare förtydliga formerna för samverkan som gäller den vida studie- och yrkesvägledningen och att säkerställa att lärarna har tillräcklig kompetens för uppdraget.

2. Anpassning av studie- och yrkesvägledningen efter elevernas behov

Inom detta område granskas i vilken utsträckning den vida studie- och yrkesvägledningen utgår från elevernas behov och hur den anpassas för att stödja elevernas studie- och yrkesvalsprocess och skapa en helhet för eleverna.³ Bland annat om det på skolan finns en bild av elevernas behov av kunskap och av att få reflektera kring sin egen utveckling i förhållande till sina framtidsmål. Vidare granskas hur denna bild ligger till grund för skolans arbete inom området.

Granskningen visar att lärarna i viss utsträckning skaffar sig kunskap om elevernas behov av studie- och yrkesvägledning genom att de följer upp elevernas behov i så kallade mentorssamtal som elevernas mentorer ansvarar för och i de terminsvisa utvecklingssamtalen. Det förekommer att insatser har vidtagits på gruppnivå utifrån vad som har framkommit vid utvecklingssamtal med elever. Exempelvis har det vid något läsår funnits behov av att prata med eleverna om vad det innebär att läsa på ett program som leder till vårddyrken eftersom det fanns en grupp elever det läsåret som gav uttryck för vad skolan uppfattade som en olämplig människosyn. Om det finns behov hos eleverna erbjuds de också enskilda samtal med studie- och yrkesvägledare eller så ser mentorn till att övrigt stöd sätts in som den enskilda eleven behöver för att klara av utbildningen på programmet. Lärarna säger att de också individanpassar elevernas APL utifrån elevens önskemål och eventuella individuella behov. Studie- och yrkesvägledarna säger att det förekommer att lärarna ber dem att ge specifik information till eleverna, men att arbetet inte är systematiskt. Istället, säger de, sker insatser utifrån uppkomna behov och bygger på att enskilda elever efterfrågar en viss information.

Granskningen visar vidare att lärarna till viss del skaffar sig kunskap om elevernas behov av studie- och yrkesvägledning. Det sker bland annat vid utvecklings- och mentorssamtal och genom att lärarna ibland frågar eleverna om studie- och yrkesrelaterade frågor inom ramen för undervisningen. Intervjuade elever ger uttryck för att de inte tycker att lärarna i tillräcklig grad tar reda på deras intressen och behov när det gäller studie- och yrkesrelaterade frågor och att de därför inte får den studie- och yrkesvägledning som de har behov av. En anledning till detta är enligt eleverna att eleverna har olika intressen och behov och att de därför på egen hand får analysera hur undervisningen kan komma till nytta i framtida yrken. De säger också att det skulle vara mer motiverande för dem om

³ Se fotnot 1

lärarna i större omfattning efterfrågade elevernas intressen och behov när det gäller studie- och yrkesrelaterade frågor. Någon elev säger att hen hade velat få en mer tydlig information om hur man läser vidare på högskola för att bli sjuksköterska och vilka ämnen man behöver ha godkänt i för att läsa den utbildningen på högskolan.

Därutöver visar granskningen att rektorn för närvarande saknar en systematisk metod för att ta reda på elevernas aggregerade behov av studie- och yrkesvägledning, även om det finns exempel på åtgärder som rektorn vidtagit för att möta elevernas behov i undervisningen. Dessa åtgärder är emellertid inte tydligt kopplade till elevernas behov av studie- och yrkesvägledning. Det finns också i verksamheten en plan för att under våren 2019 se över arbetssättet i studie- och yrkesvägledningen för att få till stånd en mer systematisk uppföljning av elevernas behov av studie- och yrkesvägledning. Rektorn säger, att utöver att elevernas individuella behov fångas upp i samband med klassfonferenser, fångas deras behov också upp i samband med gruppvägledningstillfällen som studie- och yrkesväglarna ansvarar för och att signaler under läsåret kan komma löpande från mentorer om enskilda elevers behov.

Det framgår också av granskningen att studie- och yrkesvägledningen i viss utsträckning bidrar till att öka elevernas självkänedom gällande intressen, kompetenser och förmågor. Lärare uppger exempelvis i intervju att i kursen psykiatri utgör en stor del av kursinnehållet moment där eleverna får reflektera över sina förmågor kopplat till vad som behövs i ett visst yrke. Rektorn beskriver att eleverna i exempelvis kurserna svenska och psykologi får öva på att skriva CV och att de får möjlighet att reflektera över sitt eget lärande. Vid APL får eleverna olika typer av reflektionsuppgifter med sig från skolan där de tränas i att se sin roll på arbetsplatsen utifrån olika perspektiv.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att rektorn och personalen vid vård- och omsorgsprogrammet vid Åva gymnasium delvis tar ansvar för att studie- och yrkesvägledningen utgår från elevernas behov och bildar en helhet för eleverna genom hela utbildningen. Lärarna har kunskap om elevernas behov av studie- och yrkesvägledning genom att de följer upp elevernas behov i utvecklings- och mentorssamtal som kompletteras med att eleverna har möjlighet till enskilda samtal med studie- och yrkesväglaren. Rektorn har dock inte en systematisk metod för att ta reda på elevgruppens behov av studie- och yrkesvägledning. Eftersom elevernas behov av studie- och yrkesvägledning inte heller systematiskt har följts upp och eleverna efterfrågar ytterligare vägledning än vad de fått är detta något som behöver förbättras.

I syfte att höja verksamhetens kvalitet bedömer Skolinspektionen därför att ett arbete i första hand behöver inledas inom följande utvecklingsområde:

- Rektorn behöver säkerställa att studie- och yrkesvägledningen är anpassad efter elevernas behov. I detta arbete bör rektorn till exempel jämföra bilden av elevernas behov med hur mycket resurser som avsätts liksom i vilken mån schemaläggning, lärarnas förutsättningar för planering och samverkan samt insatser av studie- och yrkesväglaren påverkar.

3. Vidga elevernas perspektiv och motverka begränsningar i elevernas val

Inom detta område granskas i vilken utsträckning eleverna ges allsidiga kunskaper om arbetsmarknaden som förmår vidga elevernas perspektiv och motverka begränsningar i studie- och yrkesval utifrån föreställningar om kön, social och kulturell bakgrund.⁴ Begreppet kulturell bakgrund kan förstås som föreställningar om kultur som påverkar elevernas val samt den specifika situationen för elever med migrationsbakgrund.

Granskningen visar att det inte finns några konkreta mål uppsatta eller ett medvetet organiserat arbete på skolenheten för att motverka begränsningar i elevernas studie- och yrkesval utifrån kön, social och/eller kulturell bakgrund. Istället framkommer i samtliga intervjuer att verksamheten utgår från ett gemensamt generellt mål att alla elever ska lyckas med utbildningen och att de ska få hjälp med att utvecklas i förhållande till sina mål utifrån vad de vill arbeta med eller studera. Rektorn säger i intervju att det är skolans gemensamma uppdrag att varje elev ska nå sin fulla potential oavsett elevens socioekonomiska bakgrund, etnicitet eller kön. Det bekräftas också av lärarna som i intervjuer uppger att lärare, inom ramen för sina kurser, utgår från ett generellt normkritiskt förhållningssätt. Lärare säger att normkritik ska genomsyra alla ämnen, men i vissa ämnen är det lättare att belysa dessa frågor för det kommer mer naturligt utifrån ämnets karaktär.

Granskningen visar vidare att, trots att det inte finns några konkreta mål för att arbeta med att motverka elevernas begränsningar när det gäller studie- och yrkesval utifrån kön, social och/eller kulturell bakgrund, så tas perspektivet i flera exempel upp av lärare inom ramen för de kurser och ämnen som de undervisar i. Lärare och rektorn uppger att lärarna i ämnet samhällskunskap exempelvis tar upp normkritik i sin undervisning, exempelvis frågor om varför vårdsektorn är kvinnodominerad. Även i etikkursen resonerar lärarna med eleverna om olika människors bakgrund och varför arbetsmarknaden ser ut som den gör. Rektorn uppger vidare att skolan när man informerar om vård- och omsorgsprogrammet medvetet har valt att det är en man på bilden som gestaltar programmet. Det är också rektorns uppfattning att könsroller definitivt är något som lärarna arbetar med i undervisningen i olika sammanhang. Lärare säger att psykologiämnet syftar till att eleverna ska lära känna sig själva i syfte att kunna reflektera över sig själva och att läraren i psykologi arbetar med ett perspektiv som syftar till att eleverna ska få insikt i exempelvis barndomens betydelse för de val de gör och att de själva kan förändra sin situation. Lärarna säger också att eleverna kan behöva utmana sig själva och den självbild de har och att begränsningarna inte alltid sitter i andras ögon

⁴ Se fotnot 1

utan i elevens egen självbild, och att de pratar mycket med eleverna om att de ska tro på sig själva och att de ska vara stolta över att de läser till undersköterska. Lärarna säger att de också resonerar med eleverna om vad de tror krävs för att få in fler män i yrket. Vidare säger lärarna att de försöker att skapa en variation när det gäller de arbetslivsföreträdare som eleverna möter i samband med studiebesök och externa besök. Vid studiebesök och i olika informationsfilmer diskuterar lärarna med eleverna i efterhand om det exempelvis har varit män som har representerat mansdominerade arbetsplatser. Studie- och yrkesvägledaren uppger i intervju att lärarna är observanta på ifall elever uttrycker att de känner sig begränsade i sina val utifrån de kurser som lärarna undervisar i, exempelvis i ämnet svenska när eleverna över på CV-skrivning.

Granskningen visar att verksamheten i viss mån har genomfört särskilda satsningar, i form av en utbildningsdag kring normer och värden, för att säkerställa att lärarna har aktuell kunskap kring de begränsningar som kan finnas utifrån föreställningar om kön, social och/eller kulturell bakgrund. Rektorn uppger att det varierar i vilken mån lärarna har kunskap inom området, där en del lärare har mer kunskap som exempelvis läraren i ämnet samhällskunskap. Rektorn säger vidare att det i verksamheten har varit en studiedag som omfattar arbete med normer och värden och könsroller och hur personalen genom sitt agerande kan konservera eller utmana befintliga könsroller i samhället. Studiedagen följdes sedan upp i programlagen för att utvärdera vad de olika lärarna tar med sig av dagen och vad de kan utveckla ytterligare i sin undervisning av eleverna.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att eleverna i stor utsträckning ges allsidiga kunskaper för att vidga deras perspektiv och motverka begränsningar i studie- och yrkesval utifrån föreställningar om kön, social och/eller kulturell bakgrund. Detta sker bland annat genom att lärarna tar upp frågor som utmanar eleverna i deras föreställningar utifrån normer och värden som bland annat gäller studie- och yrkesval. Det finns dock inga konkreta mål utformade eller någon särskild uppföljning av arbetet för att motverka eventuella begränsningar i elevernas val på vård- och omsorgsprogrammet. Därmed saknas en aktuell bild av i vilken utsträckning eleverna ges tillräckligt allsidiga kunskaper om arbetsmarknaden som förmår vidga deras perspektiv och motverka begränsningar i studie- och yrkesval utifrån föreställningar om kön, social och/eller kulturell bakgrund.

I syfte att höja verksamhetens kvalitet bedömer Skolinspektionen därför att ett arbete i första hand behöver inledas inom följande utvecklingsområde:

- Rektorn behöver sätta upp konkreta mål för arbetet med att studie- och yrkesvägledningen ska verka kompensatoriskt så att alla elever har samma möjligheter att välja framtida studier och yrken utan begränsningar utifrån föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund. Rektorn behöver också följa upp att lärarna har aktuell kunskap om faktorer och föreställningar som påverkar elevernas val och hur frågor som rör området kommer till uttryck i undervisningen.

4. Huvudmannens ansvar

Inom detta område granskas i vilken utsträckning huvudmannen tar ansvar för att rektor ges goda förutsättningar för arbetet med studie- och yrkesvägledning på skolenheten. Bland annat hur huvudmannen konkretiserar vad de nationella målen för studie- och yrkesvägledning innebär i den egna verksamheten. Vidare hur organisation och resursfördelning, till exempel utifrån en kartläggning av behoven, säkerställer att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses.⁵

Granskningen visar att huvudmannen vid tillfället för Skolinspektionens besök inte utarbetat rutiner eller konkretiserat vad de nationella målen för studie- och yrkesvägledning innebär för respektive verksamhet. Huvudmannen har dock påbörjat ett arbete under våren 2019 med att konkretisera de nationella målen för studie- och yrkesvägledning och organiseringen av studie- och yrkesvägledningen i kommunen. Representanterna för huvudmannen uppger att under våren 2018 påbörjades ett utvecklingsarbete för att ta fram en plan för studie- och yrkesvägledning i kommunens grund- och gymnasieskolor. Arbetet beräknas vara färdigt i maj 2019. Huvudmannen har identifierat att det fanns behov av en beskrivning på huvudmannanivå som konkretiserar de nationella kraven som gäller studie- och yrkesvägledningen i vid och snäv bemärkelse. I huvudmannens plan kommer det också att finnas riktlinjer för enheternas aktivitetsplaner som gäller studie- och yrkesvägledning, när utvärdering och uppföljning av studie- och yrkesvägledningen ska ske i respektive årskurs och vad som gäller för huvudmannens ansvarstagande för studie- och yrkesvägledningen.

Granskningen visar att resursfördelningen till studie- och yrkesvägledningen är delegerad från huvudmannanivå till rektorsnivå, men att huvudmannen i dialog med rektorn följer upp att det finns tillräcklig tillgång till studie- och yrkesvägledning i förhållande till verksamhetens behov. Rektorn och representanterna för huvudmannen bedömer att det för närvarande finns tillräcklig tillgång till studie- och yrkesvägledning på skolan och att organisationen är välfungerande. Rektorn uppger att det redovisas i skolenhetens arbetsplan hur resurser fördelas på skolenheten mellan olika områden där också elevhälsan inklusive studie- och yrkesvägledarna ingår, och att det är väldigt transparent hur resursfördelningen sker på skolenheten.

Vidare visar granskningen att huvudmannen för närvarande saknar rutiner för att ta reda på elevernas behov av studie- och yrkesvägledning, men att huvudmannen ska ta fram en riktlinje för arbetet i den kommunövergripande plan som för närvarande tas fram på huvudmannanivå. Representanterna säger att de sett ett behov av ta fram en riktlinje som beskriver och belyser faktorer som exempelvis elevernas kön och bakgrund vid den vägledning som ges. Uppdraget att kartlägga och analysera elevernas behov av studie- och yrkesvägledning är delegerat till rektorn och i arbetsutkastet till plan för studie- och

⁵ Se fotnot 1

yrkesvägledning, finns rekommendationer för rektorn att beakta som exempelvis att eleverna i år 2 ska få studie- och yrkesvägledning inför att de ska genomföra sin APL.

När det gäller huvudmannens systematiska kvalitetsarbete, visar granskningen att huvudmannen i samband med översynen av kommunens riktlinjer för studie- och yrkesvägledning, ser över rektorernas lokala arbetsplanbeskrivningar och att det i enheternas systematiska kvalitetsarbete ska ingå att följa upp elevernas behov och intressen av studie- och yrkesvägledning och att den studie- och yrkesvägledning som ges ska följas upp. Uppföljningen kommer att gälla ett specifikt tema, exempelvis studie- och yrkesvägledning, som rektorn ska följa upp årligen. Detta är en förändring från hur det systematiska kvalitetsarbetet fungerar för närvarande och där skolläningen kan välja vad som följs upp och analyseras under rubriken "Resultat i skolenhetens kvalitetsarbete". I den nya planen kommer riktlinjer för kartläggning och analys av elevernas behov av studie- och yrkesvägledning att lyftas fram tydligare.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att huvudmannen ger goda förutsättningar för rektorn att arbeta med studie- och yrkesvägledning. Detta sker framförallt genom att huvudmannen, i en kommunövergripande plan för studie- och yrkesvägledning, för närvarande konkretiserar vad de nationella målen för studie- och yrkesvägledning innebär för respektive verksamhet och att riktlinjer tas fram för hur verksamheten ska planeras, följas upp och utvecklas. Huvudmannen tar i samband med sitt utvecklingsarbete också fram rutiner för att ta reda på elevernas behov av studie- och yrkesvägledning och utvecklar uppföljningen och analysen av enheternas arbete med studie- och yrkesvägledning. Detta sker genom att förtydliga riktlinjerna för enheternas systematiska kvalitetsarbete som gäller studie- och yrkesvägledning. Vidare för huvudmannen dialog med rektorn och följer i samband med det upp att skolenhetens tillgång till studie- och yrkesvägledning motsvarar verksamhetens behov.

Uppföljning

Huvudmannen ska senast den 11 oktober 2019 redovisa till Skolinspektionen vilka åtgärder som vidtagits utifrån de tre identifierade utvecklingsområdena som anges ovan under rubrik *Bedömning*. Som stöd för redovisningen bör bifogade mall (bilaga 2) användas.

Redogörelsen skickas via e-post, till dokument.goteborg@skolinspektionen.se, eller per post till, Skolinspektionen, Box 2320, 403 15 Göteborg. Hänvisa till Skolinspektionens diarienummer för granskningen (dnr 400–2017:10219) i de handlingar som sänds in.

På Skolinspektionens vägnar

E-signaturer

2019-03-12

X Roland Fallström

Enhetschef
Signerat av: Roland Fallström

X Katrin Söderlind

Föredragande/utredare
Signerat av: Katrin Söderlind

I ärendets slutliga handläggning har undervisningsrådet Bo Jersenius deltagit.

Mer information om kvalitetsgranskningen finns på Skolinspektionens hemsida:
<https://www.skolinspektionen.se/sv/Tillsyn--granskning/Kvalitetsgranskning/Skolinspektionen-granskar-kvaliteten/SYV-pa-gymnasiala-yrkesprogram/>

Bilaga 1

Författningar och allmänna råd i kvalitetsgranskningen Studie- och yrkesvägledning på gymnasiala yrkesprogram

Skollagen (2010:800)

1 kap. 4 § 1-2 st skollagen

Utbildningen inom skolväsendet syftar till att barn och elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. [...]

I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. [...] En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. [...]

2 kap. 8 b § skollagen

Kommuner ska fördela resurser till utbildning inom skolväsendet efter barnens och elevernas olika förutsättningar och behov.

2 kap. 29 § skollagen

Elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.

I förarbetena till skollagen (prop. 2009/10:165, s. 278-279) anges att lärare, skolledare och särskilt utbildade studie- och yrkesvägledningsfunktionärer har ett gemensamt ansvar, men delvis olika roller, när det gäller information och vägledning till eleverna om framtida studier och arbetsliv. En förutsättning för att eleverna ska kunna utnyttja den stora frihet och de möjligheter till egna val som erbjuds är att de får en adekvat information om utbildningsutbud och valmöjligheter, såväl utifrån sina intressen och förutsättningar som i förhållande till arbetsmarknadens behov. Elevernas behov av vägledning kommer säkerligen inte att bli mindre i framtiden än i dag.

I förarbetena till skollagen (prop. 2009/10:165, s. 659) anges vidare att kompetens för studie- och yrkesvägledning främst finns hos personer som är anställda för denna verksamhet. Även rektorer och lärare har dock ett visst ansvar att förmedla sådan kunskap. Frågor om studie- och yrkesvägledning behandlas främst i läroplanerna. Huvudmannen bestämmer själv om kompetensen ska ordnas genom att personal anställs eller på något annat sätt.

2 kap. 30 § skollagen

För att få anställas utan tidsbegränsning för studie- och yrkesvägledning ska den sökande ha en utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Den som inte uppfyller kravet enligt första stycket får anställas för studie- och yrkesvägledning för högst ett år i sänder.

2 kap. 34 § 1 st skollagen

Huvudmannen ska se till att personalen vid förskole- och skolenheterna ges möjligheter till kompetensutveckling. [...]

4 kap. 3 § skollagen

Varje huvudman inom skolväsendet ska på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen.

4 kap. 4 § skollagen

Sådan planering, uppföljning och utveckling av utbildningen som anges i 3 § ska genomföras även på förskole- och skolenhetsnivå.

Kvalitetsarbetet på enhetsnivå ska genomföras under medverkan av lärare, förskollärare, övrig personal och elever. Barn i förskolan, deras vårdnadshavare och elevernas vårdnadshavare ska ges möjlighet att delta i arbetet.

Rektorn och förskolechefen ansvarar för att kvalitetsarbete vid enheten genomförs enligt första och andra styckena.

4 kap. 5 § skollagen

Inriktningen på det systematiska kvalitetsarbetet enligt 3 och 4 §§ ska vara att de mål som finns för utbildningen i denna lag och i andra föreskrifter (nationella mål) uppfylls.

4 kap. 6 § skollagen

Det systematiska kvalitetsarbetet enligt 3 och 4 §§ ska dokumenteras.

4 kap. 7 § skollagen

Om det vid uppföljning, genom klagomål eller på annat sätt kommer fram att det finns brister i verksamheten, ska huvudmannen se till att nödvändiga åtgärder vidtas.

15 kap. 2 § 1 st skollagen

Gymnasieskolan ska ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet. [...]

15 kap. 3 § skollagen

Utbildningen i gymnasieskolan ska utgöra en bas för den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet och en bas för rekrytering till högskolesektorn.

2011 års läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144)

2 Övergripande mål och riktlinjer

I de övergripande målen anges de kunskaper samt de normer och värden som alla elever bör ha utvecklat när de lämnar utbildningen. Målen anger inriktningen på utbildningen.

2.4 Utbildningsval - arbete och samhällsliv

Gymnasieskolan ska nära samverka med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universiteten och högskolorna samt med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet och få underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet. Det är särskilt viktigt att skolan samarbetar med arbetslivet om yrkesutbildningen.

Genom att arbetslivet fortlöpande förändras när det gäller behovet av kompetens och rekrytering av arbetskraft inom olika områden har studie- och yrkesvägledning i vid mening stor betydelse. Universitet och högskolor, arbetsförmedlingar, näringsliv samt arbetsmarknadens parter och branschorganisationer har därför viktiga roller i informationen till skolan och eleverna.

Mål

Skolans mål är att varje elev

- utvecklar sin självkänedom och förmåga till studieplanering,

- medvetet kan ta ställning till fortsatt studie- och yrkesinriktning på grundval av samlade erfarenheter och kunskaper,
- ökar sin förmåga att analysera olika valmöjligheter och bedöma vilka konsekvenser dessa kan ha,
- har kännedom om arbetslivets villkor, särskilt inom sitt studieområde, samt om möjligheter till fortsatt utbildning, praktik och arbete i Sverige och andra länder, och
- är medveten om att alla yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling, förändringar i samhälls- och yrkesliv samt ökad internationell samverkan och därmed förstår behovet av personlig utveckling i yrket.

Riktlinjer

Personalen ska, efter en av rektorn gjord arbetsfördelning,

- bidra med underlag för elevernas val av utbildning och yrke,
- informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund,
- i informationen och vägledningen utnyttja de kunskaper som finns hos eleverna, hos skolans personal och i samhället utanför skolan,
- i undervisningen utnyttja kunskaper och erfarenheter från arbets- och samhällsliv som eleverna har eller skaffar sig under utbildningens gång,
- utveckla kontakter med universitet och högskolor samt med handledare och andra inom arbetslivet som kan bidra till att målen för utbildningen nås,
- i utbildningen utnyttja kontakter med det omgivande samhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv, och
- bidra till att presumtiva elever får information om skolans utbildningar.

2.6 Rektorns ansvar

Enligt skollagen ska det pedagogiska arbetet vid en skolenhet ledas och samordnas av en rektor. Rektorn ansvarar för att planera, följa upp, utvärdera och utveckla utbildningen i förhållande till de nationella målen. Som pedagogisk ledare för skolan och som chef för lärarna och övrig personal i skolan har rektorn ansvar för skolans resultat och har, inom givna ramar, ett särskilt ansvar för att [...]

- undervisningen, elevhälsan och studie- och yrkesvägledningen utformas så att eleverna får den ledning och stimulans, de extra anpassningar, särskilt stöd samt andra stödåtgärder som de behöver, [...]
- lärare och annan personal får möjligheter till den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter och kontinuerligt ges möjlighet att dela med sig av sin kunskap samt att lära av varandra för att utveckla utbildningen,
- samverkan mellan lärare i olika kurser kommer till stånd så att eleverna får ett sammanhang i sina studier,
- samverkan med universiteten och högskolorna samt arbetslivet utanför skolan utvecklas så att eleverna får en kvalitativt god utbildning samt en förberedelse för yrkesverksamhet och fortsatt utbildning,

- studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av framtida utbildning och yrke, [...]

- stimulera till internationella kontakter, samverkan och utbyten i utbildningen, [...]

Skolverkets allmänna råd om arbete med studie- och yrkesvägledning (SKOLFS 2013:180)

1. Att styra och leda arbetet med studie- och yrkesvägledning

Huvudmannen bör

- konkretisera vad de nationella målen för studie- och yrkesvägledning innebär för den egna verksamheten, samt
- vid beslut om organisation och resursfördelning säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses.

Rektorn bör

- se till att det finns rutiner och metoder för att planera, utvärdera och utveckla studie- och yrkesvägledningen så att den tillgodoser elevernas behov av vägledning,
- tydliggöra hur ansvaret för studie- och yrkesvägledning är fördelat mellan studie- och yrkesvägledare, lärare och övrig personal samt formerna för samarbetet mellan dem,
- se till att studie- och yrkesvägledning sker kontinuerligt och integrerat i utbildningen under studietiden, så att eleven ges förutsättningar att göra väl underbyggda studie- och yrkesval, samt
- se till att eleverna, utifrån sina behov, erbjuds vägledningssamtal.

2. Personal och kompetens

Huvudmannen bör

- inför resursfördelningen ta reda på vilken kompetens som finns och vilken kompetens som behövs för att tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning.

Huvudmannen och rektorn bör

- se till att studie- och yrkesvägledaren har den kompetens som behövs för att kunna stödja övrig personals arbete med studie- och yrkesvägledning.

Rektorn bör

- med utgångspunkt i en kartläggning av elevernas behov av studie- och yrkesvägledning se till att verksamheten kan tillhandahålla den kompetens som krävs för att tillgodose elevernas behov av studie- och yrkesvägledning,
- med utgångspunkt i elevernas behov av vägledning, fortlöpande kartlägga och analysera kompetensutvecklingsbehovet för personal som arbetar med studie- och yrkesvägledning, samt
- se till att personalen på skolan har kunskaper om och förståelse för hur kön samt social och kulturell bakgrund påverkar elevernas studie- och yrkesval samt att de har kunskaper om hur elevernas föreställningar om utbildningar och yrken kan utmanas.

3. Undervisning och samverkan – skola, utbildning och arbetsliv

Rektorn bör

- organisera studie- och yrkesvägledningen så att eleverna får möjlighet att ställas inför olika uppgifter i arbetslivet och möta företrädare för arbetslivet och utbildningsväsendet i syfte att ge eleverna möjlighet att utveckla kunskaper och erfarenheter inför kommande studie- och yrkesval,
- ha ett övergripande ansvar för att elevernas arbetslivskontakter bidrar till att deras studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund, samt
- planera för att varje elev i gymnasiesärskolan får det stöd han eller hon behöver i övergången till arbetslivet.

Lärare bör i undervisningen

- ge eleverna möjlighet att utveckla en förståelse för hur kunskaper i ämnet kan ha betydelse i arbetslivet och på så sätt utgöra ett underlag för deras framtida studie- och yrkesval,
- utmana, problematisera och visa på alternativ till traditionella föreställningar om kön, kulturell och social bakgrund som annars kan begränsa elevernas framtida studie- och yrkesval, samt
- ge eleverna möjlighet att utveckla allsidiga kunskaper om hur arbetslivet fungerar.

Lärare och studie- och yrkesvägledare bör

- ge eleven möjlighet att utveckla sin förmåga att genomföra sina val av studier och yrken.

Studie- och yrkesvägledaren bör

- bidra med sådana specialistkunskaper som kan ha betydelse för elevernas studie- och yrkesval.

4. Information inför val av studier och yrken

Kommunen bör

- säkerställa att kommunens medborgare informeras om sina möjligheter till utbildning.

Rektorn bör

- se till att det finns strategier för att alla elever utifrån sina behov ska få allsidig information om studier och yrken.

Studie- och yrkesvägledaren och läraren bör

- ge eleverna möjlighet att utveckla sin förmåga att kritiskt granska information om studier och yrken samt skapa medvetenhet om vilket ansvar de själva har för sina studie- och yrkesval, samt
- se till att eleverna får saklig och aktuell information om arbetslivets kvalifikationskrav och om hur arbetsmarknaden ser ut inom olika yrkesområden.

Studie- och yrkesvägledaren bör

- se till att informationen om utbildningsvägar och yrken är aktuell, opartisk, tillförlitlig och tillgänglig för eleverna när de behöver den,
- se till att varje elev i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och

sameskolan får information om de kurser och utbildningar som finns inom gymnasieskolan respektive gymnasiesärskolan och om vilka val som kan ha betydelse för vidare studier,

- se till att eleverna i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan får information om valmöjligheter i form av inriktningar, kurser och yrkesutgångar samt om vilka konsekvenser ett byte av studieinriktning och kurser medför,
- se till att eleverna i gymnasieskolan får information om vidare studier och om vilka val som kan ha betydelse för dessa, samt
- se till att eleverna inom och sökande till vuxenutbildningen får tillgång till information om de kurser och utbildningar som de kan behöva för att nå sina studiemål.

5. Vägledningssamtalet

Rektorn bör

- organisera studie- och yrkesvägledningen så att eleverna erbjuds vägledningssamtal som utgår från varje elevs behov och stödjer dennes studie och yrkesvalsprocess.

Studie- och yrkesvägledaren bör se till att vägledningssamtalen planeras och genomförs så att de

- vidgar elevens perspektiv om såväl de egna förutsättningarna som olika utbildningar och yrken,
- utmanar elevens föreställningar om yrken och utbildningar utifrån kön samt utifrån social och kulturell bakgrund,
- ger eleven förutsättningar att utveckla sin förmåga att väga samman olika faktorer som har betydelse för studie- och yrkesvalet, samt
- ger den individuella studieplanen en central roll i gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och inom vuxenutbildningen.

I anslutning till de allmänna råd som anges ovan har Skolverket också givit kommentarer som använts i granskningen.⁶

⁶ Skolverket (2013) *Allmänna råd med kommentarer, Arbete med studie- och yrkesvägledning*. Skolverkets publikationsservice, andra tryckningen, Stockholm 2017

Bilaga 2

Mall för huvudmannens redovisning till Skolinspektionen

Utvecklingsområde 1:
Redovisa vilka åtgärder som genomförts:
Beskriv hur verksamhetens kvalitet utvecklats avseende utvecklingsområdet:
Beskriv de effekter som eventuellt förväntas på längre sikt:
Beskriv eventuella ytterligare åtgärder som planeras:

Utvecklingsområde 2:
Redovisa vilka åtgärder som genomförts:
Beskriv hur verksamhetens kvalitet utvecklats avseende utvecklingsområdet:
Beskriv de effekter som eventuellt förväntas på längre sikt:
Beskriv eventuella ytterligare åtgärder som planeras:

Utvecklingsområde 3:
Redovisa vilka åtgärder som genomförts:
Beskriv hur verksamhetens kvalitet utvecklats avseende utvecklingsområdet:
Beskriv de effekter som eventuellt förväntas på längre sikt:
Beskriv eventuella ytterligare åtgärder som planeras:

Utvecklingsområde 4:
Redovisa vilka åtgärder som genomförts:
Beskriv hur verksamhetens kvalitet utvecklats avseende utvecklingsområdet:
Beskriv de effekter som eventuellt förväntas på längre sikt:
Beskriv eventuella ytterligare åtgärder som planeras: